

1407 зустріч, 16 червня 2021 року

10. Правові питання

10.1 Європейський комітет із питань правового співробітництва (CDCJ)

Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо механізмів онлайн вирішення спорів у цивільному та адміністративному судочинстві – Пояснювальна записка

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ КОМЕНТАРІ.....	
ПРЕАМБУЛА.....	
МЕТА ТА СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ.....	
ВИЗНАЧЕННЯ.....	
ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ.....	
КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ.....	
ДОДАТОК КОНТРОЛЬНИЙ СПИСОК ПИТАНЬ ІЗ КІБЕРБЕЗПЕКИ ДЛЯ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ.....	
ПОКАЖЧИК.....	

ЗАГАЛЬНІ КОМЕНТАРІ

Чому новий інструмент?

1. Методи й механізми онлайн вирішення спорів (ОВС) мають усе більшу вагу у вирішенні спорів у державах-членах Ради Європи. ОВС може покращити доступ до правосуддя через сприяння більш швидкому й менш витратному доступу до судів, що робить врегулювання спорів ефективнішим і результативнішим.

2. Проте широке використання ОВС також може обмежити доступ до правосуддя, створюючи технологічні бар'єри для всіх тих, хто не має можливості використовувати технології. Крім того, необхідно приділяти увагу питанням аутентифікації й ідентифікації сторін, цифрового бар'єру, кібербезпеки й захисту персональних даних.

3. Для забезпечення справедливого вирішення спорів варто розробити відповідні й належні керівні принципи захисту прав людини під час використання ОВС. У державах-членах Ради Європи ця вимога також впливає з гарантій, закріплених у Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (ETS № 5 «Європейська конвенція з прав людини»), особливо із гарантій справедливого судового розгляду, що містяться в статтях 6 і 13. Сьогодні на міжнародному, європейському та національному рівнях таких стандартів дуже мало. Мета цих керівних принципів – рекомендувати стандарти для формування законодавства і практики й заповнити наявні прогалини.

4. Ці керівні принципи містять добірку мінімально необхідних заходів, яких повинні дотримуватися уряди держав-членів, законодавці, суди, а також розробники, виробники й постачальники послуг ОВС для забезпечення того, щоб ОВС не підривали людську гідність, права та основоположні свободи людини.

5. Ці керівні принципи спрямовані не на встановлення обов'язкових правових стандартів, а радше на пропонування практичного інструменту для держав-членів, що дозволяє забезпечити відповідність методів і механізмів ОВС вимогам статей 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини і принципам, розробленим в практиці Європейського суду з прав людини щодо цих статей. Керівні принципи не накладають на держави-члени жодних зобов'язань щодо включення ОВС у національне законодавство або розширення використання ОВС.

Метод роботи і процес проєктування?

6. Питання ОВС належить до компетенції Європейського комітету з питань правового співробітництва (CDCJ), який є міжурядовим органом Ради Європи, відповідальним за розробку стандартів у галузі цивільного та адміністративного права.

7. У 2016 році було проведено дослідження про доцільність діяльності Комітету щодо запровадження механізмів ОВС у контексті статей 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини.

8. Наступним кроком було рішення Комітету почати у 2017 році роботу з підготовки технічного дослідження як першого етапу цієї діяльності. Це технічне дослідження було завершено і представлено Комітету на його 93-му пленарному засіданні (14–16 листопада 2018 року).

9. Діяльність продовжилася підготовкою цих керівних принципів, спрямованих на забезпечення сумісності механізмів ОВС зі статтями 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини. Керівні принципи, підготовлені на засіданнях 2019 і 2020 років, ґрунтуються на пропозиціях членів Комітету. Група розробників узяла до уваги досвід, отриманий у процесі функціонування механізмів ОВС у державах-членах.

Національні приклади:

- У **Литві** є можливість онлайн подання документів, онлайн оплати судових витрат і онлайн

доступу до цифрових матеріалів усіх цивільних і адміністративних справ із використанням централізованої системи електронного правосуддя LITEKO; суди зазвичай видають цифрові офіційні документи (постанови, рішення, вироки, ухвали, повідомлення, повістки тощо), які завірені кваліфікованими електронними підписами та мають таку саму юридичну силу, що й аналогічні паперові документи; у 2019 році приблизно 74% матеріалів судових справ із цивільних та адміністративних питань були цифровими, інші матеріали були змішаними (цифровими й паперовими); аукціони з продажу майна у виконавчому провадженні проводяться тільки в електронному вигляді; відеоконференції можуть використовуватися в цивільних та адміністративних процесах, оскільки майже кожен суд оснащений принаймні одним комплектом устаткування для відеоконференцій або має змогу використовувати мобільне обладнання для відеоконференцій, а кожна судова зала оснащена обладнанням для цифрового аудіозапису. У відповідь на спалах Covid-19 усім суддям литовських судів було надано можливість працювати вдома з віддаленим доступом до системи правосуддя LITEKO. Було вжито кроки для початку активнішого використання відео- і телеконференцій із застосуванням розповсюджених приватних інструментів (як-от відеоконференції) для перетворення усних слухань у віртуальні цифрові засідання. Було також ужито додаткових заходів кібербезпеки задля забезпечення безпеки і стабільності системи електронного правосуддя.

- У **Франції** можна ініціювати адміністративні та господарські провадження в режимі онлайн на спеціальних порталах і подавати судові документи в електронному вигляді. У цивільному судочинстві можна використовувати відеоконференції.
- У **Греції** адвокати можуть подавати всі процесуальні акти (позови, апеляції, клопотання тощо) і супровідні документи (письмові заяви з файлами, доданими як докази) в електронному вигляді з використанням кваліфікованого електронного підпису. Під час основного провадження також дозволено використовувати відеоконференції.
- В **Ірландії** існує судова онлайнплатформа для розгляду деяких малозначимих позовів. Крім того, доступні такі послуги: онлайн система електронного ліцензування (eLicensing) для обробки заяв про видачу ліцензій, зокрема ліцензій на алкоголь, ігрові та лотерейні додатки тощо, система експертизи судових витрат (Legal Costs Adjudication), що дозволяє подавати позови онлайн, система судових штрафів онлайн (Court Fines Online), яка дозволяє оплачувати штрафи, накладені окружним судом, в електронному вигляді, а також система Верховного суду в режимі онлайн (Supreme Court online), яка дозволяє подавати заяви про дозвіл на апеляцію до Верховного суду онлайн. Також було запроваджено додаткові заходи, що забезпечують можливість дистанційного судового засідання в цивільних справах, електронного подання документів у суди до початку розгляду (eFiling), дистанційного подання Заяв про достовірність відомостей як альтернативи показанням під присягою, а також дистанційного проведення судових засідань або апеляцій відповідними органами.
- У **Польщі** процедура оформлення платіжних доручень повністю електронна. Вимога подається через індивідуальний обліковий запис, створений на спеціальній IT-платформі. Усі акти й документи доступні в режимі онлайн.
- У **Португалії** процедура виселення, спрямована на примусове розірвання договорів оренди, може бути ініційована через онлайнплатформу (Balcão Nacional de Arrendamento). Citius – це електронна платформа, яка використовується судами. Представники у справах можуть використовувати її для подання процесуальних документів і повідомлень. В адміністративних і податкових юрисдикціях за допомогою онлайнсистеми SITAF представники у справах можуть подавати процесуальні документи, отримувати повідомлення і вести свої справи в електронному вигляді. Обидві системи (Citius і SITAF) також підтримують діяльність мирових суддів і прокурорів. Сторони провадження мають онлайндоступ до документів, що стосуються їхніх справ. Довідки, що стосуються судових проваджень, також можна отримати в електронному вигляді. Усі національні суди мають щонайменше одну залу для проведення відеоконференцій, а всі судові зали оснащені системами аудіозапису.
- У **Бельгії** введено Центральний реєстр платоспроможності (RegSol) – цифрова платформа, що дозволяє кредиторам, уповноваженим агентам і зацікавленим сторонам ініціювати справи щодо неплатоспроможності, отримувати до них доступ або спостерігати хід справ, що перебувають у провадженні господарського суду.
- У **Сполученому Королівстві** введено: 1) онлайнплатформу MONEYCLAIMS і 2) платформу OVC для вирішення справ, ініційованих пасажирами авіакомпаній.
- В **Угорщині** штучний інтелект використовують в онлайн-базі даних анонімних судових рішень (записи з можливістю пошуку).
- У **Туреччині** впроваджено Національну судову інформаційну систему під назвою

«УУАР», що дозволяє судам і фізичним особам здійснювати процесуальні дії в режимі онлайн.

10. Ці керівні принципи повною мірою враховують [Керівні принципи Комітету міністрів 2019 року щодо електронних доказів у цивільному та адміністративному судочинстві](#) (далі – «Керівні принципи щодо електронних доказів»).

Структура і зміст

11. Ці керівні принципи значною мірою повторюють структуру принципів, розроблених у практиці Європейського суду з прав людини за статтею 6 Європейської конвенції з прав людини й зібраних у «Посібнику зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини – Право на справедливий суд (цивільна частина)».

12. Хоча в керівних принципах часто використовується більш м'яке слово «варто», його не можна сприймати як таке, що зменшує юридичну силу Європейської конвенції з прав людини, коли йдеться про принципи, взяті з Європейської конвенції з прав людини і практики Європейського суду з прав людини.

ПРЕАМБУЛА

13. Ці керівні принципи поширюються на ОВС (як обов'язковий або добровільний інструмент), що використовують у судових провадженнях щодо цивільних (зокрема господарських) та адміністративних спорів (визначення терміна «суд» див. у пункті 18 нижче). Оскільки різноманітність правових систем держав-членів повністю визнається, керівні принципи є досить загальними, щоб врахувати всі ці правові системи. Зокрема, керівні принципи не містять жодних рекомендацій для держав-членів щодо того, чи варто їм впроваджувати методи та механізми ОВС у свої судові системи. З іншого боку, керівні принципи є не лише декларацією принципів, а й покликані надати практичні поради й рекомендації.

МЕТА ТА СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ

14. У цих керівних принципах розглянуто, зокрема, ключові принципи справедливого судового розгляду й ефективного засобу правового захисту в тлумаченні Європейського суду з прав людини, наприклад, принцип рівності сторін.

15. Мета керівних принципів – допомогти державам-членам забезпечити відповідність методів і механізмів ОВС статтям 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини без шкоди для переваг, які може надати ОВС, зокрема щодо витрат на вирішення спорів. У цьому контексті варто повторити, що положення Європейської конвенції з прав людини необхідно тлумачити у світлі сучасних умов, з огляду на панівні економічні та соціальні умови («Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*), 13 червня 1979 року, п. 41, Серія А № 31; «Тайрер проти Сполученого Королівства» (*Tyrer v. the United Kingdom*), 25 квітня 1978 року, п. 31, Серія А № 26).

Ключові положення Європейської конвенції з прав людини

У практиці Суду за пунктом 1 статті 6 йдеться: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру (...). Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя».

У практиці Суду за статтею 13 йдеться: «Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

Керівні принципи стосуються:

- справедливої процедури;
- прозорості використання ОВС та вимог до судових засідань;
- спеціальних питань, пов'язаних з ІКТ-характером методів ОВС;
- інших питань (що не впливають із практики Європейського суду з прав людини).

16. Із використанням терміну «ОВС» пов'язана дуже поширена плутанина. Під цим терміном часто розуміють електронний варіант альтернативного вирішення спорів (АВС), що зазвичай проходить у позасудовому порядку. Прикладом може слугувати Платформа Європейського союзу з онлайн вирішення спорів. Однак ці керівні принципи стосуються використання нових технологій під час судових розглядів. Причиною цього є спрямованість цих керівних принципів: вони присвячені питанню про те, як можна забезпечити гарантії щодо судових процедур, які містяться в статтях 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини, під час використання електронних механізмів вирішення спорів. Інакше кажучи, яким юридичним і технічним умовам ці механізми мають відповідати, щоб задовольняти вимоги, які випливають зі статей 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини. Дія статей 6 і 13 не поширюється на позасудове врегулювання спорів, тобто на механізми альтернативного вирішення спорів (АВС), тому їх навмисно виключено зі сфери застосування цих керівних принципів. Проте держави-члени можуть поширити застосування цих керівних принципів на АВС, як-от арбітраж або медіацію, якщо це доречно. Водночас державам-членам варто враховувати, що керівні принципи було розроблено для процедур, які здійснює суд. Це означає, що не всі керівні принципи можна застосувати безпосередньо і, можливо, буде потрібне додаткове коригування з боку держав-членів для використання *mutatis mutandis* у межах конкретних механізмів АВС.

17. Керівні принципи не застосовуються до внутрішнього судового управління електронними матеріалами справ. Наприклад, до алгоритму розподілу справ між суддями.

ВИЗНАЧЕННЯ

Суд

18. Широке визначення поняття «суд» включено для того, щоб охопити всі органи, які мають повноваження з розгляду правових спорів із використанням ОВС у цивільному та адміністративному судочинстві. Керівні принципи містять пряме посилання на поняття «суд» у значенні статті 6 Європейської конвенції з прав людини для того, щоб узгодити сферу застосування цих керівних принципів зі сферою застосування статті 6. У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини встановив критерії, за якими суд може бути визнаний судом за змістом статті 6 Європейської конвенції з прав людини, і ці критерії повністю відображені в керівних принципах. Керівні принципи охоплюють провадження в органах, наділених функціями прийняття рішень, і тільки ті провадження, які мають судовий характер. Це розмежування важливе, оскільки інші види діяльності таких органів можуть мати несудовий характер. Ці керівні принципи не поширюються на незмагальні й односторонні процедури, у яких не беруть участь протиборчі сторони і які застосовуються за відсутності спору про права («Алавердян проти Вірменії» (*Alaverdyan v. Armenia*), заява № 4523/04, рішення про прийнятність від 24 серпня 2010 року, п. 35; «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) [ВП], № 25781/94, ЄСПЛ 2001– IV).

Онлайн вирішення спорів (ОВС)

19. Поняття «онлайн вирішення спорів (ОВС)» уперше з'явилося наприкінці 1990-х років і розвивався впродовж двох десятиліть разом із розширенням Інтернету і, зокрема, онлайн-покупок і інших операцій. Спочатку це поняття асоціювалося лише з механізмами альтернативного вирішення спорів (АВС) із використанням електронних комунікацій, що особливо зручно у випадках, коли сторони перебувають далеко одна від одної. Поняття ОВС широко використовувалося й досі використовується як синонім електронного альтернативного вирішення спорів (е-АВС). Наприклад, у Регламенті № 524/2013 Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2013 року сферу його застосування обмежено «позасудовим вирішенням спорів щодо договірних зобов'язань, які впливають із договорів про онлайн-продаж або

надання послуг між споживачами, які проживають на території ЄС, і продавцями, які працюють на території ЄС». Однак варто зазначити, що з плином часу значення терміна «ОВС» було розширено й тепер включає також методи та механізми, які доповнюють, прискорюють і полегшують багато функцій традиційних судів.

20. Іноді буває важко відрізнити поняття ОВС від суміжних, але інакших понять, як-от поняття «кіберправосуддя». Останнє стосується загального включення технологій у систему правосуддя. Згідно з «Керівними принципами щодо змін у напрямі кіберправосуддя» (Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи, грудень 2016 року), кіберправосуддя «в широкому сенсі – це об'єднання всіх ситуацій, у яких застосування ІКТ є тільки частиною процесу вирішення спорів, чи то в судовому, чи позасудовому порядку». Отже, поняття кіберправосуддя ширше від поняття ОВС, оскільки охоплює не лише ОВС, а й інші механізми.

21. Для цілей цих керівних принципів під ОВС варто розуміти технологію, яку використовують для вирішення спорів дистанційно за допомогою комп'ютерів, зокрема мобільних пристроїв та інтернету. ОВС як таке не є формою вирішення спорів, а радше належить до інформаційних технологій (ІТ), які використовуються в межах судових розглядів. Це не новий вид розгляду й не альтернатива будь-якому такому судовому розгляду. ОВС надає нові способи доступу до наявних видів судового розгляду. Це поняття впливає з триваючої трансформації національних судових систем у більш цифрову форму з можливістю віддаленого доступу для сторін. Механізми ОВС призначені для полегшення електронних комунікацій і отримання результату без необхідності фізичного подання документів або фізичної присутності в судовому засіданні чи зустрічі. З огляду на це Комісія ООН із права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) у своїх Технічних коментарях щодо онлайн вирішення спорів (Нью-Йорк, 2017 р.) визначає ОВС як «механізм вирішення спорів через використання електронних комунікацій та інших інформаційно-комунікаційних технологій».

22. Керівні принципи охоплюють такі методи ОВС, як:

- i. онлайн-системи/платформи, безпосередньо доступні сторонам та/або їх представникам для подання заяв (як-от позови, зустрічні позови, відповіді тощо);
- ii. онлайн-системи для зберігання, обробки та оцінювання електронних доказів;
- iii. штучний інтелект, методи аналізу великих баз даних і автоматизація тією мірою, якою вони впливають на судочинство;
- iv. платформи для проведення судових засідань і слухань у режимі онлайн, наприклад, за допомогою аудіо- та відеоконференцій, зокрема надання усних показань свідками та експертами.

Штучний інтелект (ШІ)

23. Штучний інтелект (ШІ) – це широка галузь інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), яка швидко розвивається й уможливорює автоматичне формулювання висновків. ШІ створює потенціал для прийняття автоматизованих рішень, рекомендацій і прогнозів, а отже, може зробити цивільне і адміністративне судочинство ефективнішим, доступнішим й менш затратним.

24. Проте важливо розуміти, що ОВС – це не те саме, що ШІ. Не всі механізми ОВС містять компоненти ШІ. ОВС – це ширше поняття, що охоплює всі види механізмів онлайн вирішення спорів, зокрема інструменти для автоматизації, які не обов'язково мають елемент ШІ. Різницю між ОВС і ШІ збережено у всьому тексті керівних принципів. Хоча вимоги щодо дотримання гарантій, що впливають зі статей 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини, стосуються всіх механізмів ОВС, незалежно від того, чи мають вони елементи ШІ чи ні, деякі питання в цьому контексті мають більше значення, коли йдеться про механізми ШІ. Це особливо стосується питань, пов'язаних з автоматизованим прийняттям рішень без втручання людини й можливості перегляду цих рішень.

25. Система ШІ – це інформаційна система, що працює як програмне забезпечення або інтегрована у фізичний апаратний пристрій і розв'язує складні проблеми та функціонує як у фізичному, так і в цифровому вимірі. Така система функціонує через сприйняття свого середовища за допомогою збору та інтерпретації зібраних, структурованих і неструктурованих даних, роблячи висновки з наявних знань, обробляючи отриману на основі цих даних інформацію задля прийняття рішень про найбільш прийнятні дії, яких необхідно вжити для досягнення поставленої мети.

26. Для цілей цих керівних принципів визначенням ШІ є те, що запропоноване в Європейській етичній хартії з використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі, ухваленій Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (СЕРЕJ) 3–4 грудня 2018 року. У Хартії викладено п'ять принципів, якими варто керуватися під час розроблення інструментів ШІ в європейських судових системах. Ці п'ять принципів відображено в керівних принципах, присвячених ШІ. У цих керівних принципах також враховано визначення ШІ, запропоноване в Повідомленні Європейської комісії про ШІ й доопрацьоване незалежною експертною групою високого рівня з питань штучного інтелекту, створеною Європейською комісією. У керівних принципах також враховано визначення системи ШІ, яке міститься в Рекомендації Ради ОЕСР із питань штучного інтелекту, ухваленій у 2019 році.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)

27. Термін «ІКТ» (інформаційно-комунікаційні технології) означає технології, що забезпечують доступ до інформації за допомогою телекомунікацій. Сюди входять інтернет, бездротові мережі, стільникові телефони та інші засоби зв'язку. Наприклад, особи, які беруть участь в ОВС, можуть спілкуватися в режимі реального часу за допомогою таких технологій, як обмін миттєвими повідомленнями, голосовий зв'язок за протоколом IP (VoIP) і відеоконференції.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

Принцип 1

28. Зміцнення довіри до ОВС та впевненості в ній має вирішальне значення для належного використання ІКТ у судах. Наразі часто трапляється, що люди, іноді навіть судді, сумніваються, чи варто використовувати механізми ОВС, особливо якщо залучені компоненти ШІ. Основний виклик полягає в тому, як держави-члени можуть створити і зміцнити довіру до ОВС та впевненість в ній. Це можна зробити тільки через застосування тих самих ключових принципів справедливого судового розгляду й ефективного засобу правового захисту, які Європейський суд із прав людини інтерпретував у своїй практиці в контексті існуючих судових проваджень. Ці основні принципи необхідно додатково роз'яснити й перенести в контекст ІКТ. Необхідно проаналізувати та надати відповіді на конкретні виклики, що виникають під час застосування цих принципів у контексті ОВС.

29. Держави-члени можуть використати ці керівні принципи для створення міцної правової та етичної основи для використання ОВС. Підхід захисту прав людини має стати вихідною позицією для розроблення механізмів ОВС, щоб зробити правосуддя ефективним і дієвим. Держави-члени можуть також створити і зміцнити довіру до ОВС та впевненість у ньому, пояснивши громадськості, що ОВС не покликане повністю замінити наявні судові процедури, а радше доповнити їх і створити додаткові можливості для доступу до правосуддя. ОВС треба розглядати як допоміжний засіб для ухвалення судових рішень і полегшення роботи судді, а не як обмеження. ОВС має бути адаптованим до потреб суддів та інших користувачів і жодним чином не має порушувати гарантії і процесуальні права, як-от право на справедливий розгляд справи суддею. ОВС має покращувати відправлення правосуддя, полегшувати доступ користувачів до судів і зміцнювати гарантії, викладені в статті 6 Європейської конвенції з прав людини: доступ до правосуддя, безсторонність та незалежність судді, справедливість і розумна тривалість розгляду.

Практика Суду Європейського Союзу

Судовий захист, про який ідеться в статтях 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини, забезпечується доти, доки електронні засоби є не єдиним засобом доступу до процедури (врегулювання) (об'єднані справи С-317/08–С-320/08, «Розальба Алассіні та Філомена Каліфано проти «Вінд SpA», Лючія Анна Джорджа Яконо проти «Телеком Італія SpA» і «Мультисервіс Srl» проти «Телеком Італія SpA» (Rosalba Alassini and Filomena Califano v. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono v. Telecom Italia SpA and Multiservice Srl v. Telecom Italia SpA), рішення Європейського Суду від 8 березня 2010 року, пп. 58 і 60).

Принцип 2

30. ОВС може сприяти ефективнішому й дієвішому доступу до правосуддя. Проте основною перешкодою для ширшого використання ОВС є доступ до технології. Деякі люди не мають необхідних навичок або можливостей для використання ОВС і вирішення спору онлайн (цифровий бар'єр). Наприклад, вони можуть бути не знайомі з використанням цифрових додатків або не мати доступу до інтернету, комп'ютера або інших інструментів чи технологій. Ця група людей повинна мати можливість отримувати відповідну допомогу. Державам-членам варто розробляти ОВС у спосіб, який би адекватно розв'язував проблему цифрового бар'єру. Наприклад, механізми ОВС можна зробити не обов'язковими. Влада може створити пункти підтримки в будівлях судів або в бюро юридичної допомоги. Можна створити допоміжні програми для населення. Застосування пілотних схем і зворотного зв'язку з користувачами також допомагає розв'язати проблему цифрового бар'єру. Як пояснено в керівних принципах, механізми ОВС повинні мати простий і зручний інтерфейс, щоб якомога більше людей могли користуватися технологією.

Принцип 3

31. Цей принцип вимагає, щоб за відсутності будь-яких особливостей, пов'язаних із використанням конкретних механізмів ОВС, на процесуальні питання поширювалися ті самі правила, що й на відповідну судову процедуру за загальними правилами. До ОВС можуть і мають застосовуватися ті самі стандарти належної правової процедури, що й до судової офлайн-процедури, зокрема стандарти незалежності, нейтральності та безсторонності. Будь-які коригування загальних процедурних правил, що вносяться у зв'язку з особливим характером механізму ОВС, не мають підірвати принципи справедливого судового розгляду й ефективного засобу правового захисту.

Принцип 4

32. Важливо, щоб сторони розгляду, у якому використовується ОВС, були належно ідентифіковані й не було шахрайства з ідентичністю. Відокремлення цифрової ідентичності від фізичної може створити проблеми, пов'язані з ідентифікацією сторін. Насамперед суди мають прагнути до встановлення особи сторін. До таких надійних механізмів належать, зокрема: i) сертифікати до електронних підписів, які іноді називають «цифровим посвідченням» особи; ii) підтвердження особи оператором платіжної системи, яка використовувалася для онлайн-оплати судових витрат; iii) публічні трастові служби, що надають технологічні механізми, які забезпечують належну ідентифікацію.

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ

Справедлива процедура

Доступ до правосуддя

Керівний принцип 1

33. Правосуддя – для всіх. У багатьох державах-членах ЄС заявники можуть подавати свої справи без участі адвоката, тому особливо важливо зробити весь процес зрозумілим. Задля підвищення доступності система ОВС має бути розроблена так, щоб інтерфейс для користувачів був максимально простим й інтуїтивно зрозумілим для користувача. За можливості, інструменти ОВС мають бути доступні цілодобово і без вихідних з різних операційних систем комп'ютерів та мобільних пристроїв. ОВС має надавати сторонам можливість використовувати стандартні форми, завантажувати відповідні документи й отримувати своєчасні відповіді. За допомогою ОВС суди повинні також мати можливість використовувати зв'язок у режимі реального часу. Наскільки це дозволяє національна правова система, технічні засоби, наявні в ОВС, можуть забезпечувати гнучкість щодо мови, використовуваної під час розгляду, наприклад, за допомогою вбудованих програм перекладу у випадку багатомовного розгляду за участю сторін із різних країн або культур. Принцип зручності для користувачів не має поширюватися тільки на сторони провадження та їхніх представників; інструменти ОВС мають бути однаково зручні для суддів та інших працівників суду.

Керівний принцип 2

34. Сторони повинні мати доступ до всієї необхідної інформації. Тому важливо надавати користувачам відповідну допомогу, інформацію і зворотний зв'язок. Під час розроблення ОВС можна зробити допомогу (наприклад, у вигляді керівництва для користувача) легко доступною. Така допомога може містити інформацію про те, як подати позов і отримати інформацію про хід розгляду справи. ОВС може структурувати сам процес для сторін провадження. Це також означає, що врегулювання спорів за допомогою ОВС може здійснюватися практично в будь-якому місці, що робить процес зручним і простим для сторін.

Практика Європейського суду з прав людини

Якщо відповідний закон надає особам можливість подавати скаргу без участі адвоката, національним судам варто консультувати заявників про те, як усунути формальні недоліки їхніх скарг («Венде і Куковка проти Польщі» (*Wende and Kukówka v. Poland*), № 56026/00, п. 54, 10 травня 2007 року).

Велика хартія суддів

У Великій хартії суддів, ухваленій Консультативною радою європейських суддів (КРЕС) у 2010 році, у пункті 14 «Доступ до правосуддя та прозорість» ідеться про те, що «правосуддя має бути прозорим, а інформація про роботу судової системи має оприлюднюватися».

Національний приклад: Польща

У Польщі заявникам надано можливість знайти всю відповідну інформацію про необхідні формальні вимоги й технічні питання на сайті електронного суду (загальну інформацію про електронний суд, інформацію для заявника та відповідача, приклади правильних і неправильних заяв, типові питання, правила онлайн-платежів тощо).

Керівний принцип 3

35. Важливо, щоб кожна сторона мала справедливу та рівну можливість аргументувати свою позицію як із питань факту, так і з питань права, а також право реагувати на подання іншої сторони та спростовувати їх. Обидвом сторонам мають відкриватись докази та відповідні матеріали в доступний і відповідний спосіб. ОВС прискорює процеси, але водночас створює ризик збільшення інформаційного перевантаження (що сповільнює обробку інформації). З огляду на це, хоча спори необхідно розглядати впродовж розумного строку, сторони повинні мати необхідний для реагування час.

Практика Європейського суду з прав людини

Принцип рівності сторін передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представити свою справу, зокрема докази, в умовах, які не ставлять її в суттєво невідгідне становище у порівнянні з опонентом («Летінчич проти Хорватії» (*Letinčić v. Croatia*), № 7183/11, п. 48, 3 травня 2016 року).

Керівний принцип 4

36. Під час розроблення ОВС варто керуватися міжнародно визнаними технічними стандартами, як-от принципи універсального дизайну в контексті ІКТ. Це передбачає орієнтований на користувача підхід і відсутність перешкод у використанні ОВС через бар'єри в технічному дизайні і функціональних можливостях, а також вартість використання. Дотримання цих стандартів зробить контент доступним для ширшого кола людей, як-от люди з обмеженими можливостями, і зробить ОВС доступнішим для користувачів загалом. Зокрема, ОВС може не обмежуватися виключно текстовою комунікацією, а уможливлувати візуальну й

аудіокомунікацію сторін (відео- або аудіоконференції). Варто сприяти розробленню систем ОВС, що дозволяють використовувати ефективніші види комунікацій. Це не виключає розроблення систем ОВС, що забезпечують можливість багатоваріантного вибору видів комунікації (текстової, аудіо, візуальної або різних ІКТ). ОВС має функціонувати належно, забезпечуючи конфіденційність комунікації та дозволяючи встановити контакт, якому не перешкоджають жодні практичні або інші перепони («Марсело Віола проти Італії» (*Marcello Viola v. Italy*), № 45106/04, пп. 63–77, ЄСПЛ 2006-XI (витяги); «Голубева проти Росії» (*Golubeva v. Russia*), № 1062/03, 17 грудня 2009 року).

Керівний принцип 5

37. ОВС за своєю природою може забезпечити економію коштів і стати економічною альтернативою розгляду, що здійснюється традиційним способом. Як наслідок, можна очікувати, що вартість використання ОВС для сторін має бути принаймні такою самою, що й вартість доступу до системи правосуддя з використанням ресурсів безпосередньо на місці. За наявності загальних принципів звільнення від витрат і надання безоплатної допомоги, їх варто застосовувати й до ОВС.

Керівний принцип 6

38. Необхідно повідомляти сторони про те, що їхню справу розглядатимуть за допомогою ОВС із застосуванням механізму штучного інтелекту. Зокрема, сторони мають право на інформацію про обґрунтування застосування в їхній справі операцій з обробки даних із використанням ШІ. Така інформація має містити наслідки такого обґрунтування. Цю вимогу прозорості також підтверджено всіма наявними рекомендаціями, етичними кодексами й керівними принципами, у яких визначено етичні стандарти для розроблення, впровадження та використання штучного інтелекту, як встановлено Радою Європи, органами ООН, Європейським Союзом, ОЕСР та іншими міжнародними інституціями. Розробники, інженери, постачальники, адміністратори та професійні користувачі ОВС мають дотримуватися цих стандартів.

Рівність сторін

Керівний принцип 7

39. У керівних принципах чітко вказано, що ОВС не має позбавляти сторону права бути заслуханою судом. Права на доступ до суду, змагальне провадження і ефективний засіб судового захисту є основоположними правами, які гарантовано Європейською конвенцією з прав людини. Попри свою важливість, цілі досягнення ефективності та прискорення судочинства не можуть виправдовувати порушення цих прав.

Керівний принцип 8

40. Незалежність і безсторонність процесів прийняття рішень у межах ОВС є найважливішими вимогами для забезпечення дотримання стандартів Європейської конвенції з прав людини. Довіра і впевненість в ОВС формуються завдяки недопущенню упередженості (або будь-якого суб'єктивного сприйняття наявності упередженості) щодо інтересів будь-якої зі сторін. Пункт 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини прямо вказує, що суд має бути незалежним і безстороннім. Це ще важливіше в контексті механізмів ОВС, оскільки вони можуть передбачати процес, у якому суддя не присутній фізично, унаслідок чого можуть виникнути питання довіри.

Керівний принцип 9

41. Знання матеріалів справи, зокрема матеріалів, представлених іншими сторонами, і доступ до них є необхідною умовою справедливого розгляду. До того ж матеріали справи, включаючи всі відповідні метадані, мають бути достатньо точними й докладними, щоб сторони за бажанням могли оскаржити їх зміст. Якщо стороні бракує часу, варто передбачити можливість для такої сторони запросити додатковий час. Ці керівні принципи охоплюють не тільки доступ до документів, поданих іншими сторонами, а й матеріали справи, які часто містять документацію, підготовлену самим судом.

Вимога «змагальності» провадження відповідно до статті 6 Європейської конвенції з прав людини передбачає можливість ознайомитися з зауваженнями або доказами, представленими іншою стороною, і прокоментувати їх. «Змагальність» по суті означає, що відповідні матеріали або докази мають бути доступні обом сторонам («Руїз-Матеос проти Іспанії» (*Ruiz-Mateos v. Spain*), 23 червня 1993 року, п. 63, Серія А № 2).

Докази

Керівний принцип 10

42. Важливо забезпечити, щоб сторони розгляду, у якому використовується ОВС, не опинилися в невідповідному становищі через відсутність доступу до цифрових послуг або нерозуміння того, як ці послуги працюють. ОВС має бути якомога зручнішим для користувачів і працювати так, щоб не порушувати інтереси будь-якої зі сторін. Див. керівні принципи щодо електронних доказів (зокрема, частину про основні принципи).

Керівний принцип 11

43. Використання електронних доказів може створити особливі проблеми для сторони, яка бажає оскаржити справжність або цілісність таких доказів. ОВС має забезпечувати відповідні гарантії задля полегшення такого оскарження. Для цього можна використовувати інструкції, шаблони або інші інструменти. Наприклад, у разі оскарження електронних доказів, тій стороні, яка подає ці докази, може знадобитися продемонструвати їх справжність, наприклад, через надання метаданих або отримання відповідного розпорядження про отримання додаткових даних від інших осіб, як-от постачальників трастових послуг. Правдивість електронних даних можна довести будь-яким способом, наприклад, за допомогою кваліфікованих електронних підписів або інших аналогічних методів ідентифікації й забезпечення цілісності даних. Варто дотримуватися положень національного законодавства, які встановлюють доказову силу державних (офіційних) електронних систем, що генерують електронні докази. Крім того, сторонам варто дозволити оскаржувати свідчення експертів, якщо такі свідчення можуть визначити результат розгляду. У всіх цих випадках ОВС має дотримуватися міжнародних стандартів, що застосовуються до аналізованих даних, наприклад, стандартів, опублікованих міжнародними інституціями зі стандартизації, як-от Міжнародна організація зі стандартизації (ISO). Стандартизація моделей комунікації може забезпечити значне підвищення ефективності. Див. керівні принципи щодо електронних доказів (зокрема, керівні принципи № 17–24 розділу про відповідність електронних доказів).

Керівний принцип 12

44. Особливі проблеми можуть виникнути під час розгляду доказів у судах із використанням механізмів ОВС. Ці проблеми вказують на необхідність послідовності в роботі з доказами. Важливо уникати суперечливої судової практики і сприяти юридичній визначеності. З огляду на це національна правова система може дозволити сторонам спиратися на попередні рішення, ухвалені судом у подібних або ідентичних справах. Це може допомогти сторонам структурувати свої докази на основі таких попередніх рішень або шаблонів, оприлюднених судами на вебсторінках. Держави-члени можуть видати конкретні рекомендації, наприклад, щодо формату даних, які буде представлено як докази. Однак такі рішення не мають підірвати незалежність суддів.

Ефективне провадження

Керівний принцип 13

45. Оскільки значна кількість рішень Європейського суду з прав людини стосується порушення статті 6 Європейської конвенції з прав людини в контексті надмірної тривалості судового розгляду, для держав-членів вкрай важливо активізувати зусилля щодо усунення цієї проблеми. Ефективне судочинство вимагає уникнення невиправданих затримок. У цьому контексті ОВС надає перевагу. Крім того, завдяки використанню компонентів штучного

інтелекту можна істотно покращити роботу суду. Використання компонентів ШІ може прискорити процедуру й уможливити більш повний аналіз справи. Ефективного судочинства можна досягнути тільки за умови максимальної раціоналізації процесу. Зокрема, суд повинен вимагати фізичної присутності сторін лише в разі потреби. ОВС може допомогти уникнути необхідності у фізичній присутності не тільки сторін, а й інших учасників процесу, чия присутність в іншому випадку була б необхідною, що часто створює проблеми й уповільнює процес. Багато держав-членів у своїх судах використовують відеоконференції з особами, які перебувають у віддаленому місці, щоб забезпечити, наприклад, явку свідків і експертів. Правильно розроблене ОВС також дозволяє оплачувати судові витрати в режимі онлайн. Див. керівні принципи щодо електронних доказів (зокрема, керівні принципи 1–5 розділу про усні докази, одержані через віддалені канали зв'язку).

Практика Європейського суду з прав людини

Своєю вимогою розглядати справи впродовж «розумного строку» Суд підкреслює важливість відправлення правосуддя без затримок, які можуть поставити під загрозу його ефективність і довіру до нього («Х. проти Франції» (*H. v. France*), 24 жовтня 1989 року, п. 58, Серія А № 162-А; «Катте Клітске де ла Грандже проти Італії» (*Katte Klitsche de la Grange v. Italy*), 27 жовтня 1994 року, п. 61, Серія А № 293-В).

Держава може бути визнана відповідальною не лише за затримку в розгляді конкретної справи, а й за нездатність збільшити ресурси для розгляду накопичених справ або за структурні недоліки судової системи, які призводять до затримок. Отже, для розв'язання проблеми необґрунтованої затримки судового провадження державам треба вжити низку законодавчих, організаційних, бюджетних та інших заходів («Рутковський та інші проти Польщі» (*Rutkowski and Others v. Poland*), № 72287/10 та 2 інші, п. 128, 7 липня 2015 року).

Керівний принцип 14

46. Особливу увагу варто приділяти тому, щоб розгляд не затягувався без необхідності через технічні труднощі. Щоб уникнути небажаного впливу на діяльність суду, завжди мають бути доступні альтернативні варіанти на той випадок, якщо система ІКТ перебуває на технічному обслуговуванні або має технічні проблеми. Такі технічні труднощі не мають шкодити сторонам, і за потреби повинна існувати можливість коригування термінів, які передбачають накладення санкції.

Керівний принцип 15

47. Для забезпечення ефективного, своєчасного та адекватного вирішення спорів і їх зменшення держави-члени можуть впровадити пірамідальну модель вирішення спорів, згідно з якою винесення рішення суддею є останнім рівнем такого вирішення. Дружнє врегулювання спорів із застосуванням АВС може забезпечити економічно ефективний і більш задовільний для сторін результат, ніж судовий розгляд. Однак спроби вирішити спір за допомогою АВС до порушення судового розгляду мають бути розумними й не мають ставити під загрозу або заперечувати доступ до суду як основоположне право, захищене статтею 6 Європейської конвенції з прав людини. Використання згаданих вище методів і механізмів не повинно створювати істотних затримок або істотно збільшувати витрати сторін.

Винесення рішення

Керівний принцип 16

48. Ознайомлення сторін із результатами розгляду, у якому застосовувалося ОВС, є важливим із трьох причин: (1) для забезпечення рівності інформації між сторонами, 2) для забезпечення можливості ретельного вивчення результатів і їх оскарження за потреби та 3) для визначення напряму розвитку законодавства. У контексті ОВС найважливішими чинниками є громадський контроль і вимога про проведення розгляду в розумний строк із дотриманням належної правової процедури.

Керівний принцип 17

49. Цей керівний принцип впливає з права на публічне винесення судового рішення. У пункті 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини прямо вказано, що судові рішення проголошуються публічно. Однак це не вимагає зачитування рішення у відкритому судовому засіданні. Можна використовувати інші способи оприлюднення рішення, наприклад, надавати рішення за запитом («Мозер проти Австрії» (*Moser v. Austria*), № 12643/02, п. 101, 21 вересня 2006 року). У кожному окремому випадку форму оприлюднення необхідно оцінювати з огляду на особливості кожного окремого провадження («Претто та інші проти Італії» (*Pretto and Others v. Italy*), 8 грудня 1983 року, п. 26, Серія А № 71; «Аксен проти Німеччини» (*Axen v. Germany*), 8 грудня 1983 року, п. 31, Серія А № 72). Наприклад, повний текст рішення можна розмістити на сайті суду. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, вимога про публічне проголошення вважається дотриманою, якщо повний текст рішення було внесено до судового реєстру, а отже, він став доступний для всіх («Претто та інші проти Італії», згадана вище, пп. 27–28).

Право на обґрунтоване рішення

Керівний принцип 18

50. Кожне судові рішення, ухвалене з використанням ОВС або за сприяння ОВС, має бути чітким, щоб кожен учасник процесу міг зрозуміти, чому суд підтримує певну позицію («Серявін та інші проти України» (*Seryavin and Others v. Ukraine*), № 4909/04, пп. 55–62, 10 лютого 2011 року). ОВС не віднімає право на отримання пояснення ухваленого рішення. Суд має навести достатньо деталізовані аргументи. Обсяг обов'язку щодо обґрунтування залежить від характеру рішення й обставин справи. Варто вивчити основні аргументи сторін, які вимагають конкретної та чіткої відповіді. Належно обґрунтовані рішення необхідні, по-перше, для того, щоб запевнити сторони в тому, що їхні аргументи було враховано під час ухвалення рішення, і, по-друге, щоб допомогти сторонам вирішити, чи має вона достатньо підстав для оскарження рішення. Тільки через винесення обґрунтованого рішення можна забезпечити громадський контроль за відправленням правосуддя. Це означає, що, щонайменше результат провадження має бути відомим сторонам.

Виконання рішення

Керівний принцип 19

51. Виконання остаточного й обов'язкового рішення, ухваленого в результаті роботи механізму ОВС, має бути невіддільною частиною «права на суд» для цілей статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Кожна сторона судового розгляду із застосуванням ОВС має право на виконання судового рішення, а затримка у виконанні судового рішення не має бути такою, яка порушує право сторони на справедливий суд. Право на виконання судових рішень набуває ще більшого значення в контексті адміністративного провадження («Шарджі та інші проти Албанії» (*Sharxhi and Others v. Albania*), № 10613/16, п. 92, 11 січня 2018 року). ОВС може сприяти прискоренню виконавчого провадження так само, як може прискорити стадію судового розгляду. Наприклад, національне законодавство може передбачати надсилання судовому виконавцю виконавчого листа в електронному вигляді безпосередньо через ІТ-систему. Електронний зв'язок із судовим виконавцем дозволяє швидше і простіше контролювати виконання судових рішень.

Практика Європейського суду з прав людини

Неможливо уявити, щоб у пункті 1 статті 6 було докладно описано процесуальні гарантії, надані сторонам провадження (справедливе, публічне і швидке провадження), але не передбачено захист виконання судових рішень (...) Відтак, виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, треба розглядати як невіддільну частину «судового процесу» для цілей статті 6 Європейської конвенції з прав людини («Бурдов проти Росії» (*Burdov v. Russia*), № 59498/00, п. 34, ЄСПЛ 2002-III). Тому необґрунтовано тривала затримка у виконанні обов'язкового судового рішення може порушувати Конвенцію («Бурдов» (№ 2), № 33509/04, п. 66, ЄСПЛ 2009).

Національний приклад: Литва

Судові накази щодо грошових вимог здебільшого розглядають із використанням онлайн-заповнення й цифрового управління справами.

Судові накази зазвичай видають у вигляді цифрових офіційних документів із захищеними електронними підписами, які можна в електронному вигляді передати судовому виконавцю для забезпечення виконання.

Право на судовий перегляд у справах, пов'язаних із суто автоматизованими рішеннями

Керівний принцип 20

52. Не може бути єдиної або простої відповіді на питання про те, як має здійснюватися право на перегляд рішення, ухваленого з використанням елемента ОВС, оскільки це залежить від характеру й обсягу відповідного елемента ОВС. Якщо ОВС відіграє лише другорядну роль і просто допомагає судді в розгляді, немає причин відступати від стандартних правил оскарження, які застосовуються до проваджень, що не містять елемент ОВС. Однак це питання стає вирішальним, коли інструменти ОВС є інструментами для ухвалення суто автоматизованих рішень. Сценарії, у яких механізми ОВС застосовуються для ухвалення суто автоматизованих рішень, варіюються від незначних справ, які легко автоматизувати, оскільки вони юридично прості, а механізм ОВС здебільшого застосовують для розрахунків, до складних справ, у яких використовуються новітні механізми штучного інтелекту.

53. Однак саме в цьому контексті на перший план виходить стаття 13 Європейської конвенції з прав людини. Стаття 13 передбачає, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі. Сторонам має бути дозволено оскаржувати суто автоматизовані рішення і вимагати, щоб такий перегляд здійснював суддя. Європейський суд із прав людини не уточнює, на якому рівні має здійснюватися цей засіб юридичного захисту. Фактично можливі дві моделі: держава-член вирішує, чи варто здійснювати перегляд на тому ж судовому рівні або на вищому апеляційному рівні. Використання ОВС може відкрити нові шляхи захисту порушених прав у національних судових системах. З огляду на унікальний характер ОВС, держава-член може прийняти рішення (незалежно від наявних механізмів перегляду) про створення додаткового процесу перегляду на тому ж рівні, на якому було ухвалено автоматизоване рішення. Або ж держава-член може залишити перегляд справи суддею на наявному рівні оскарження. У будь-якому разі в цих керівних принципах не встановлено вимогу автоматичного перегляду всіх автоматизованих рішень або зміни наявної моделі перегляду.

Практика Європейського суду з прав людини

У статті 13, у якій прямо йдеться про обов'язок держав захищати права людини передусім у межах власних правових систем, встановлено додаткову гарантію, яка забезпечує ефективне користування цими правами («Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [ВП], № 30210/96, п. 152, ЄСПЛ 2000-XI).

Консультативна рада європейських суддів – Висновок № 14 (2011)

Впровадження ІТ у судах Європи не повинно шкодити «людському обличчю» та символічному значенню правосуддя. (...) Правосуддя має залишатися гуманним, оскільки воно стосується насамперед людей та спорів між ними.

Прозорість використання ОВС та вимоги до судових засідань

Прозорість у розробленні та функціонуванні механізмів ОВС

Керівний принцип 21

54. Прозорість ОВС має вирішальне значення. Задля сприяння доступу до правосуддя треба роз'яснювати громадськості принципи розроблення й роботи механізмів ОВС зрозумілою мовою. Громадськість має розуміти наслідки використання ОВС і вірити, що ОВС працює добре та що результати вирішення спорів за його сприяння є справедливими. Ці керівні принципи виходять за межі простої вимоги щодо оприлюднення основної інформації про розроблення і використання ОВС в інтернеті. Для залучення громадськості можна

використовувати різні методи. Справжні комунікаційні стратегії та політика передбачають пресрелізи, відеотрансляції, а також вебінари або публікації в соціальних мережах. Держави-члени можуть пояснити громадськості, що ОВС робить правосуддя доступнішим, зокрема через відсутність необхідності фізичної присутності в суді, економію витрат на поїздку в суд, можливість подавати документи за допомогою електронних засобів, забезпечення довіри і зменшення стресу для осіб, які представляють себе в судовому провадженні.

Публічні та усні слухання

Керівний принцип 22

55. Діяльність традиційного суду (фізичної будівлі суду) очевидна для громадськості й може бути перевірена представниками громадськості через відвідування публічних слухань. Інша справа, коли розгляд або окремі слухання проводяться дистанційно в електронному вигляді за допомогою механізмів ОВС. Варто пам'ятати, у чому полягає мета публічних слухань: вони дозволяють громадськості судові досліджувати рішення та судовий процес. Забезпечення прозорості судового процесу в такий спосіб є формою підзвітності, яка підвищує справедливість. Таку функцію громадського контролю необхідно забезпечити й під час дистанційного електронного судового процесу з використанням інструментів ОВС. Цих цілей можна досягнути як традиційними, так і новими засобами. З технічного погляду цифрові суди можна зробити відкритими навіть більше, ніж будівлі фізичних судів. Конкретне технічне рішення залежить від відповідної процедури. Наприклад, якщо віртуальні слухання в судах замінюють судові слухання, ОВС може забезпечити контрольований доступ громадськості до віртуальних слухань та інформації без необхідності фізичної присутності спостерігачів у залі суду. ОВС не вимагає організації традиційних публічних слухань, але її можна застосовувати для забезпечення публічності слухань під час використання інструментів ОВС, які забезпечують віддалену (віртуальну) присутність на слуханнях сторін, свідків, експертів або когось із них; судді та/або спостерігачі можуть водночас бути фізично присутніми в залах суду або будь-яких інших приміщеннях, де можна транслювати судові слухання. У будь-якому разі вимога публічних слухань не вимагає від держав-членів відкривати віртуальні слухання для необмеженого числа одночасних трансляцій для громадськості, так само як кількість місць у фізичному залі суду також обмежена. Будь-який такий варіант має передбачати належні гарантії щодо захисту персональних та інших конфіденційних даних, достатньої кібербезпеки й інших принципів, про які йдеться в цих керівних принципах.

Керівний принцип 23

56. ОВС не спрямоване на закриття судів і залів засідань. Його мета полягає в підвищенні ефективності та результативності. Право на усне слухання не обов'язково вимагає фізичної присутності, а відеоконференції можуть бути належним способом гарантувати сторонам їхнє право, наприклад, якщо сторони добровільно відмовляються від права на фізичну присутність («Володимир Васильєв проти Росії» (*Vladimir Vasilyev v. Russia*), № 28370/05, пп. 81–90, 10 січня 2012 року). Залежно від справи, відеоконференції, у яких учасники можуть чути й бачити один одного в режимі реального часу (і в яких передбачено, що на свідків не тиснуть поза екраном та що особу свідків належно встановлено), можуть функціонувати як «усні» слухання (за умови, що технологія працює на обох кінцях трансляції та її можна архівувати). Усне слухання не завжди необхідне для забезпечення участі сторін у провадженні. Можна проводити письмове провадження з використанням механізмів ОВС за умови, що сторони мають право на усне слухання у формі перегляду на тому самому рівні або слухання на апеляційному етапі провадження. Наприклад, в адміністративному провадженні усне слухання в певному органі є обов'язковим тільки в деяких випадках, а увагу більше зосереджено на праві на активну участь у провадженні в широкому розумінні на будь-якому його етапі. Така участь не вимагає усних слухань, а передбачає можливість сторони висловити свою думку про матеріали справи, зокрема зібрані докази та клопотання, подані іншою стороною («Вільхо Ескелайнен та інші проти Фінляндії» (*Vilho Eskelinen and Others v. Finland*) [ВП], № 63235, п. 74, ЄСПЛ 2007-II). Використання ОВС може підвищити ефективність письмового провадження.

Інші питання прозорості, зокрема громадський контроль

Керівний принцип 24

57. Гарантії незалежності та безсторонності судової влади необхідно ефективно інтегрувати в судові провадження, у яких застосовується ОВС («Агрокомплекс проти України» (*Agrokompleks v. Ukraine*), № 23465/03, п. 136, 6 жовтня 2011 року). ОВС має бути прозорим із погляду встановлення особи і належності постачальників ОВС, а також осіб, що вступають у судовий процес, й адміністраторів механізмів ОВС. Державам-членам варто ухвалити політику, спрямовану на виявлення та врегулювання конфлікту інтересів у ОВС.

Керівний принцип 25

58. Гарантії, закріплені в пункті 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини, містять зобов'язання складати всі документи, підготовлені в межах ОВС, зокрема остаточне судове рішення та інші рішення або повідомлення, зрозумілою мовою. Мова складання документів має уможливлувати ефективне використання сторонами будь-якого наявного права на оскарження.

Керівний принцип 26

59. Процедурні правила, застосовні до ОВС, мають чітко визначати процес вирішення спору. Ці правила мають відповідати вимогам суспільства, установи та правової бази, у межах яких їх застосовують. Зокрема, механізми ОВС мають передбачати процедури усунення чинників, які можуть зашкодити справедливому використанню ОВС. Наприклад, у межах ОВС може знадобитися розкрити або приховати різні частини інформації залежно від стадії процесу й типу користувача. З огляду на це в ОВС можна інтегрувати низку заходів зі зниження ризиків і підвищення безпеки, що широко застосовують в інших секторах, зокрема в банківському секторі, системі онлайн-платежів і секторі охорони здоров'я. Ці процедури необхідно врахувати в архітектурі ОВС.

Керівний принцип 27

60. Відповідну інформацію можна розмістити на вебсайті суду в зручній і доступній для користувача формі. Наприклад, на вебсайті суду можна застосовувати послуги з перетворення тексту в аудіозапис. Ефективне управління інформацією ОВС гарантує, що інформація є справжньою й надійною, її можна швидко й легко знайти, її зберігають упродовж належного періоду, надійно та належно видаляють і захищають. Прозорість процедурних правил, застосованих до ОВС, сприяє підвищенню довіри, підзвітності, відкритості та ефективності.

Спеціальні питання, пов'язані з ІКТ-характером методів ОВС

Кібербезпека

Керівний принцип 28

61. Система правосуддя вразлива через чимраз складніші й численніші кібератаки на суди. Використання ОВС викликає побоювання щодо збільшення кількості порушень безпеки, які можуть загрожувати цілісності судової системи й оброблюваних нею даних. Кіберзагрози є цілком реальною небезпекою для систем правосуддя. Існує ризик, що судові документи та докази можуть стати об'єктом маніпуляцій і атак. Порушення безпеки може призвести до підробки або розкриття конфіденційної інформації. З огляду на це суди можуть розглянути можливість запровадження механізмів підвищення безпеки даних. Є способи запобігти таким порушенням в ІКТ (наприклад, через зниження ризику виникнення атаки) та/або пом'якшити їх наслідки (наприклад, через завчасне планування правильних дій у разі атаки). Дуже важливо, щоб держави-члени забезпечили належний рівень кібербезпеки систем ОВС та їх цілісність. Механізми ОВС потребують захисту проти несанкціонованого використання системи зовнішніми сторонами й отримання закритої інформації. Мають існувати внутрішні обмеження щодо повноважень на доступ до інформації для забезпечення того, щоб сторони спору не мали доступу до інформації, яку вони не мають права отримувати. Це вимагає надійної аутентифікації та контролю доступу.

62. У Додатку до цієї пояснювальної записки міститься контрольний перелік питань із кібербезпеки для держав-членів.

Керівний принцип 29

63. Важливо, щоб при проектуванні ОВС в систему було імплементовано систему безпеки. Безпеку необхідно гарантувати впродовж усього строку роботи механізму ОВС за допомогою процесів проектування й розроблення, які постійно удосконалюються для зниження

ризик заподіяння шкоди через зловмисну експлуатацію. Існує два основні принципи, яких необхідно дотримуватися: «безпека за проєктуванням» і «безпека за замовчуванням». Перший принцип означає, що всім, хто бере участь у проєктуванні й розробленні продуктів, послуг і процесів ІКТ, що сприяють ОВС, рекомендовано на ранніх етапах проєктування та розроблення вживати заходів щодо максимально можливого захисту безпеки цих продуктів, послуг і процесів так, щоб можна було передбачити кібератаки та мінімізувати їх наслідки. Принципу «безпека за проєктуванням» необхідно дотримуватися на найраніших етапах проєктування й розроблення для захисту безпеки ОВС. Принцип «безпека за замовчуванням» означає, що продукти, послуги та процеси ІКТ, що сприяють ОВС, спроектовано так, щоби забезпечити вищий рівень безпеки, що має дозволити першому користувачу отримати конфігурацію із максимально безпечними налаштуваннями за замовчуванням, а отже, зменшує навантаження на користувачів, яке пов'язане з необхідністю налаштувати продукт, послугу або процес ІКТ.

64. Сертифікація відіграє важливу роль у підвищенні довіри й безпеки продуктів, послуг і процесів ІКТ, що сприяють ОВС. Вона передбачає комплексний набір правил, технічних вимог, стандартів і процедур. Щоб продемонструвати ризик кібербезпеки, сертифікати можуть бути трьох гарантованих рівнів (базовий, істотний, високий), які співмірні з рівнем ризику, пов'язаного з передбачуваним використанням продукту, послуги або процесу, з погляду ймовірності й наслідків інциденту. Для отримання певних рівнів сертифікації може знадобитися наявність національної правової системи, що дозволяє й регулює випробування та тестування на проникнення в (державні) систем ІКТ.

Захист прав людини, зокрема захист персональних даних

Керівний принцип 30

65. Уряди держав-членів, законодавці, суди, а також розробники, виробники й постачальники послуг ОВС мають постійно оцінювати можливі негативні наслідки застосування методів і механізмів ОВС для прав і основоположних свобод людини і з огляду на ці наслідки застосовувати попереджувальний підхід, що ґрунтується на відповідних заходах із запобігання та пом'якшення ризиків. На всіх етапах обробки, включно зі збором даних, їм варто застосовувати підхід «права людини за проєктуванням» і уникати потенційних упереджень, зокрема тих, які можуть бути ненавмисними або прихованими, і ризиків дискримінації або інших негативних наслідків для прав і основоположних свобод людини.

Керівний принцип 31

66. Необхідно забезпечити відповідність усієї обробки персональних даних із використанням механізмів ОВС із законодавством про захист даних. Ключовими елементами цього підходу є законність, чесність, визначення мети і пропорційність обробки даних. Важливими вимогами також є відповідальність за відповідність та дотримання вимог (підзвітність), прозорість, безпека даних і управління ризиками.

Керівний принцип 32

67. Захист персональних даних має бути пріоритетом і забезпечуватися належними ресурсами. Недостатній захист може ускладнити доступ до судів. Цей ризик варто збалансовувати навчанням співробітників судів захисту персональних даних, чіткою політикою та керівними принципами захисту даних, проведенням аудитів захисту даних і ефективним впровадженням їх результатів. Сучасні режими захисту даних (як-от оновлена Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (ETS № 108)) відіграють важливу роль у захисті прав і інтересів суб'єктів даних. Державам-членам варто приділити особливу увагу Керівним принципам із питань штучного інтелекту й захисту даних, ухваленим у 2019 році Консультативним комітетом Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (T-PD) Ради Європи.

68. «Технічні та організаційні заходи» в значенні цих керівних принципів – це функції, процеси, засоби контролю, системи, процедури та заходи, вжиті для захисту й забезпечення безпеки персональних даних, оброблюваних у межах системи ОВС. Ці заходи є вимогою для безпечної обробки, запобігання порушенням безпеки, забезпечення відповідних операторів, записів про діяльність з обробки, проєктування й міцної основи задля забезпечення захисту прав і свобод користувачів ОВС. Конкретні заходи передбачають, зокрема: і) захист від

несанкціонованого доступу до конфіденційних даних, як-от персональні дані, конфіденційні ноу-хау й комерційна інформація або інші види потенційно чутливої інформації, зібраної в процесі ОВС; ii) забезпечення цілісності даних задля виключення можливості небажаної зміни або видалення даних, що стосуються електронних процесуальних документів, зокрема самого рішення чи доказів; iii) виявлення шахрайства з боку сторін, оскільки через онлайн-контекст судді може бути важче встановити особу сторони.

Керівний принцип 33

69. Впровадження ОВС може становити загрозу для приватного життя осіб, тому під час такого впровадження варто враховувати аспекти етики та прав людини. Має існувати належний баланс між практичною цінністю відкритих даних і недоторканістю приватного життя суб'єктів персональних даних. Механізми ОВС варто проєктувати й розробляти відповідально, керуючись принципами «недоторканість приватного життя за замовчуванням» і «недоторканість приватного життя за проєктуванням». «Недоторканість приватного життя за замовчуванням» означає, що суд має забезпечити обробку персональних даних із максимальним захистом недоторканості приватного життя, а «недоторканість приватного життя за проєктуванням» означає, що на найраніших етапах проєктування ОВС необхідно впроваджувати технічні та організаційні заходи так, щоб із самого початку забезпечити захист принципів недоторканості приватного життя та захисту персональних даних.

Керівний принцип 34

70. Існує ризик того, що задля зниження вартості впровадження ОВС держави-члени вирішать передати платформи ОВС зовнішнім провайдерам в обмін на доступ до особистих даних користувачів. Також можливо, що ОВС експлуатуватимуть компанії, бізнес-модель яких ґрунтується на відстеженні даних. Дотримання недоторканості вимагає, щоб комерційне відстеження, профілювання або таргетинг не були вбудовані в системи ОВС, оскільки така діяльність потенційно серйозно впливає на особисту свободу та автономію людей і може призвести до упередженості й дискримінації. Якщо всі або будь-яка частина механізмів ОВС передається зовнішнім провайдерам, із ними варто укладати ґрунтовний договір на обробку персональних даних, який гарантуватиме дотримання законодавства про захист персональних даних і реалізацію прав осіб на захист персональних даних.

Інші питання (що не впливають із практики Європейського суду з прав людини)

Тестування, моніторинг, модернізація, дослідження та розроблення

Керівний принцип 35

71. Для забезпечення вдосконалення технології державам-членам рекомендовано стимулювати прогрес у сфері ОВС шляхом розроблення й підтримання таких механізмів самостійно або через стимулювання неурядових та/або приватних проєктів і програм. Розроблення механізмів ОВС мають фінансувати (якщо це доцільно й можливо) державні органи задля зміцнення суспільної довіри до ОВС. Метою такого фінансування може бути створення середовища, сприятливого для розвитку ОВС відповідно до статей 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини. Зміни у сфері кіберправосуддя мають відбуватися під впливом суду, а не технологій. Відповідні дослідження можуть заповнити прогалини в правових і технічних знаннях і поліпшити функціонування ОВС.

Керівний принцип 36

72. Метою тестування ОВС є оцінка його відповідності встановленим правовим, процесуальним і технічним вимогам. Наприклад, завдяки тестуванню ОВС можна перевірити, чи призводить кожен тип введення даних користувачем до бажаного результату. Тестування має ґрунтуватися на таких чинниках якості, як надійність, зручність використання, цілісність, безпека, функціональність, ефективність, мобільність, експлуатаційні якості та сумісність. Достатнє тестування та доопрацювання перед введенням у дію забезпечують ефективність і прийнятну додану вартість. Тісна, постійна участь майбутніх користувачів допомагає звести до мінімуму будь-які розбіжності між потребами, викладеними на папері, і тим, як ІТ-фахівці вирішують їх на практиці, і дозволяє переорієнтувати запропоновані технічні рішення, якщо це можливо й не впливає на графік проєкту або його вартість. Випробування на пілотних об'єктах надає можливість отримати інформацію від перших користувачів, перш ніж затвердити наступний етап проєкту або розгорнути його в ширшому масштабі.

Керівний принцип 37

73. Для належного проєктування механізму ОВС необхідно налагодити конструктивний діалог між тими, хто розробляє технологію, і тими, хто відповідає за винесення судових рішень. Держави-члени мають самі вирішувати, яких зацікавлених сторін і якою мірою варто залучати, оскільки це залежить від типу конкретного ОВС. Деякі з них вимагають більших ресурсів від зацікавлених сторін, наприклад, залучення компонентів ШІ, а деякі – менших. Судові органи повинні брати активну участь в етапах тестування та пілотування. У цьому контексті також важливо забезпечити, щоб проєктування ОВС не позбавляло суддів їхньої здатності ухвалювати рішення. Однак судді не єдині фахівці, яких можна залучити до проєктування. У діалозі можуть брати участь і інші зацікавлені сторони, як-от адвокати, працівники судів і користувачі суду. Розробники технології повинні прагнути краще зрозуміти систему правосуддя і співпрацювати із суддями і працівниками судів, щоб архітектура ІКТ відповідала потребам як судів, так і громадськості. Архітектура ОВС також має бути гнучкою й готовою до адаптації до судового прецедентного права або практики. Більше інформації див. у Керівних принципах щодо змін у напрямі кіберправосуддя [Аналіз використовуваних інструментів і короткий виклад передової практики], ухвалених Європейською комісією з питань ефективності правосуддя 7 грудня 2016 року.

Керівний принцип 38

74. ОВС повинна залишатися на сучасному рівні надання послуг і технологічних інновацій. Кожен механізм ОВС проходить період експлуатації від початкового планування до припинення експлуатації. Механізм ОВС має циклічний характер, тобто він постійно вдосконалюється через зміни й модернізацію. Необхідно регулярно замінювати застаріле обладнання або програмне забезпечення, модернізувати системи безпеки й постійно вдосконалювати механізми. Кожна держава-член має визначити власну оптимальну практику для різних етапів розроблення ОВС.

Підвищення обізнаності, навчання та освіта

Керівний принцип 39

75. Підвищення обізнаності, навчання та освіта фізичних і юридичних осіб є ключовим чинником для успішного застосування методів і механізмів ОВС і забезпечення його розроблення та використання. Необхідно вживати заходів щодо вдосконалення низки цифрових навичок (від базових до розвинутих) різних соціально-економічних груп. До них належать цифрові навички для літніх людей та інших цільових груп, як-от люди з інвалідністю. Державні органи як основні постачальники судових послуг та механізмів ОВС також потребують відповідних знань і навичок. Зокрема, вони мають бути компетентними в питаннях розроблення механізмів ОВС з огляду на потреби громад та бізнесу та вимоги Європейської конвенції з прав людини задля створення і зміцнення суспільної довіри до ОВС.

Рекомендація [Rec\(2004\)4](#) Комітету міністрів державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці

Комітет міністрів рекомендує державам-членам, зокрема, пересвідчитися в тому, що «в рамках університетської освіти і професійної підготовки на національному рівні проводиться вивчення Конвенції з прав людини та прецедентної практики Суду і що така освіта й підготовка включені, зокрема (...) як елемент підготовчих програм при складанні іспитів на місцевому або загальнодержавному рівнях для отримання різноманітних правничих спеціальностей, а також первісної підготовки і підвищення кваліфікації суддів, прокурорів та адвокатів».

У межах дослідження щодо Рекомендації [Rec\(2004\)4](#) Редакційна група III Комітету експертів із Європейської конвенції з прав людини (DH-SYSC) заявила, зокрема, що держави-члени мають суттєво підвищити ефективність такої університетської освіти і професійної підготовки через надання кожній категорії населення необхідних інструментів для виконання зобов'язань, що випливають із Європейської конвенції з прав людини. З цією метою держави-члени мають забезпечити якісну адресну й доступну

професійну підготовку. До того ж, наскільки це можливо, професійну підготовку мають проводити особи, які добре знають систему Європейської конвенції з прав людини та мають практичний досвід у відповідній професійній галузі (див. документ DH-SYSC-III(2019)01 Rev, пп. 2 і 5).

Керівний принцип 40

76. Державам-членам необхідно забезпечити, щоб механізми ОВС були орієнтовані на користувача, були доступними, чесними, прозорими, підзвітними та економічно доцільними. Судді, адвокати та всі учасники судових розглядів мають знати, що використання ОВС потенційно може призвести до більшої автоматизації, більшої швидкості обробки інформації, підвищення ефективності і зменшення витрат на вирішення спорів. Тобто ОВС надає можливість вирішити більшу кількість спорів, що, зрештою, призведе до розширення доступу до вирішення спорів та економії коштів. ОВС також здатне докорінно змінити доступ до правосуддя, наприклад, для осіб, яким важко потрапити в суди. Для поширення таких подробиць про можливості ОВС серед усіх зацікавлених фахівців можна використовувати методи онлайн-навчання.

Керівний принцип 41

77. Судді та юристи, а також працівники судів повинні мати доступ до міждисциплінарної підготовки з питань функціонування ОВС. Фахівці з вирішення спорів повинні мати достатньо навичок і підготовки для виконання своїх обов'язків. Спеціаліст, компетентний у цифрових технологіях, має бути в курсі технологічних досягнень і, зокрема, в курсі розробок у сфері інформаційної безпеки. Експерти зазвичай підкреслюють необхідність належних засобів захисту й контролю, а також важливість проведення для всіх працівників судів тренінгів із питань ІТ-безпеки під час онлайн-комунікацій. Держави-члени мають вжити заходів для забезпечення того, щоб судді, юристи та працівники судів мали можливість звертатися до експертів у галузі права та ІТ за консультаціями, коли в процесі надання послуг ОВС необхідні спеціальні знання щодо тлумачення та застосування законів і нормативних актів. Підготовка з питань ОВС може охоплювати конкретні проблеми, що виникають під час його застосування, як-от кібербезпека. Важливо знати про ширший цифровий контекст і використовувати новітні технології, як-от хмарні обчислення, трастові послуги або блокчейн.

Керівний принцип 42

78. Судді закликаються вміти використовувати механізми ОВС і дотримуватися належної практики в роботі з ОВС. Така практика враховує, наприклад, ризик того, що деяким особам (з інвалідністю або психічними розладами, соціально незахищеним або літнім людям) буде важко отримати доступ до правосуддя. Щоб цьому запобігти, суддів закликають консультуватися з адвокатами, які зазвичай працюють із незахищеними або маргіналізованими групами населення. Ще один ризик полягає в тому, що відмова від свободи розсуду і людського міркування можуть призвести до упередження і стереотипів. Судді також можуть запобігти цьому ризику в процесі перегляду справи (див. пункти 52–53 вище). Судді мають бути обізнаними про ризики, пов'язані з даними, питаннями безпеки й недоторканості приватного життя, та розуміти ці ризики.

Керівний принцип 43

79. В юридичних навчальних закладах рекомендовано за необхідності змінити методи навчання і створити основу для формування навичок юриста, який розуміється на цифрових технологіях, щоб навчити студентів використовувати технології для надання юридичних послуг. Належна практика передбачає нові моделі навчання, як-от підвищення рівня онлайн-навчання, впровадженого під час пандемії. Юридична освіта і професія можуть дотримуватися такої практики, щоб іти в ногу з технологічним прогресом, зокрема впровадженням механізмів ОВС у системи правосуддя. Важливо, щоб студенти не забували про законодавство, яке регулює права людини. Студенти також мають знати, що наразі суди використовують штучний інтелект для поліпшення своєї практики. У цьому контексті рекомендовано надавати студентам можливість вивчити не лише чинне становище юридичної практики, а й напрям її розвитку. Для

того щоб вважати людину обізнаною у сфері цифрових технологій, вона повинна мати широку сферу компетенцій. Викладачі можуть використовувати реальні приклади.

ДОДАТОК

КОНТРОЛЬНИЙ СПИСОК ПИТАНЬ ІЗ КІБЕРБЕЗПЕКИ ДЛЯ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ

Під час проєктування ОВС держави-члени мають враховувати наступне:

1. **Захист даних, що зберігаються, передаються або обробляються іншим способом:**
  - a. від випадкового або несанкціонованого зберігання, обробки, доступу або розкриття впродовж усього періоду експлуатації продукту, послуги або процесу ІКТ, що сприяє ОВС.
  - b. від випадкового або несанкціонованого знищення, втрати, зміни або браку доступу впродовж усього періоду експлуатації продукту, послуги або процесу ІКТ, що сприяє ОВС.
2. **Управління доступом користувачів за допомогою безпечної ідентифікації й аутентифікації:** Уповноважені особи, програми або машини повинні мати можливість доступу тільки до тих даних, послуг або функцій, право доступу до яких вони мають.
3. **Виявлення та документування відомих залежностей і вразливостей:**
  - ⇒ Сучасні продукти й системи ІКТ часто використовують і ґрунтуються на одній або кількох технологіях і компонентах третіх сторін, як-от програмні модулі, бібліотеки або інтерфейси прикладного програмування. Таке використання, яке називають «залежність», може створювати додаткові ризики кібербезпеки, оскільки вразливості, виявлені в компонентах третіх сторін, можуть також вплинути на безпеку продуктів, послуг і процесів ІКТ, що сприяють ОВС. У багатьох випадках виявлення й документування таких залежностей дозволяє кінцевим користувачам продуктів, послуг і процесів ІКТ поліпшити свою діяльність з управління ризиками кібербезпеки, наприклад, через вдосконалення процедур управління та усунення вразливостей кібербезпеки користувачів.
  - ⇒ До того ж таких залежностей і вразливостей певною мірою можна уникнути, надавши, наскільки це можливо, необхідні ресурси для власного проєктування й розроблення.
4. **Протоколювання доступу до даних, їх використання та обробки:** задля документування того, до яких даних, послуг або функцій було отримано доступ, використано або оброблено в інший спосіб, коли і ким.
5. **Дозвіл на ознайомлення з файлами журналу:** задля перевірки, до яких даних, послуг або функцій було отримано доступ, використано або оброблено в інший спосіб, коли і ким.
6. **Тестування вразливості:** перевірка того, що продукти, послуги та процеси ІКТ, що сприяють ОВС, не містять відомих вразливостей.
  - ⇒ Задля перевірки вразливості може знадобитися національна правова система, що дозволяє й регулює тестування та тестування на проникнення до (державних) систем ІКТ.
7. **Забезпечення резервного обладнання та технічної підтримки:** задля своєчасного відновлення доступу до даних, послуг і функцій у разі фізичного або технічного інциденту.
8. **Безпека за проєктуванням і за замовчуванням:** задля безпеки продуктів, послуг та процесів ІКТ, що сприяють ОВС, за проєктуванням і за замовчуванням.
9. **Оновлення апаратного і програмного забезпечення:** задля оснащення продуктів, послуг та процесів ІКТ, що сприяють ОВС, сучасним програмним і апаратним забезпеченням, що не містить загальновідомих вразливостей, а також механізмами безпечного оновлення.

Для максимального зменшення ризиків кібербезпеки й підвищення довіри можна запросити сертифікацію кібербезпеки продуктів, послуг і процесів ІКТ, що сприяють ОВС. Наприклад, для країн ЄС сертифікацію можна запросити в межах Регламенту Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2019/881 від 17 квітня 2019 року про Агентство Європейського Союзу з питань мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) та про сертифікацію кібербезпеки інформаційно-комунікаційних технологій, а також про скасування Регламенту (ЄС) № 526/2013 (Акт про кібербезпеку).

ПОКАЖЧИК

1. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо електронних доказів у цивільному та адміністративному судочинстві (ухвалені Комітетом Міністрів 30 січня 2019 року на 1335-му засіданні заступників міністрів), [CM\(2018\)169-add1final](#).
2. Онлайн вирішення спорів і дотримання права на справедливий судовий розгляд і права на ефективний засіб правового захисту (статті 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини). Спеціальне дослідження механізмів онлайн вирішення спорів. Підготовлено професором Джулією Хьорнле, Центр вивчення комерційного права, Лондонський університет королеви Марії, Метью Хьюїтсоном (Південна Африка) та Іллею Черногоренко (Україна), Страсбург, 1 серпня 2018 року, CDCJ(2018)5.
3. Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини, Право на справедливий суд (цивільна частина), оновлено 31 серпня 2019 року, Рада Європи/Європейський суд із прав людини, 2019 р.
4. Дослідження наслідків передових цифрових технологій (зокрема систем ШІ) для поняття відповідальності в межах прав людини. Підготовлено Експертним комітетом із правозахисних аспектів автоматизованої обробки даних і різних форм штучного інтелекту (MSI-AUT). Доповідач: Карен Юнг, [DGI\(2019\)05](#).
5. Керівні принципи з питань штучного інтелекту та захисту даних, [T-PD\(2019\)01](#).
6. Європейська етична хартія щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їх оточенні, Рада Європи, Комісія з питань ефективності правосуддя (CEPEJ), 3–4 грудня 2018 року.
7. «Європейські судові системи, ефективність і якість правосуддя: використання інформаційних технологій у європейських судах», Дослідження CEPEJ № XX, видання 2016 року (дані за 2014 рік).
8. Консультативна рада європейських суддів (КРЕС), Висновок № 14 (2011), «Правосуддя та інформаційні технології (ІТ)».
9. Редакційна група Комітету експертів із Європейської конвенції з прав людини (DH-SYSC), Редакційна група III щодо пропозицій до Рекомендації [Rec\(2004\)4](#), Передова національна практика, що ілюструє принципи, викладені в Додатку I до переглянутої Рекомендації [Rec\(2004\)4](#) (документ DH-SYSC-III(2019)01 Rev), 2019.
10. Велика хартія суддів, Рада Європи, Консультативна рада європейських суддів (КРЕС), 2010 р.
11. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (ETS № 108); див. <http://rm.coe.int/convention-108-convention-for-the-protection-of-individuals-with-regar/16808b36f1> [Станом на 20 листопада 2020 року].
12. Парламентська асамблея Ради Європи, Резолюція 2054 (2015), «Доступ до правосуддя та Інтернет: потенціал і виклики», Доповідь: док. 13918 від 10 листопада 2015 року.
13. Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2019/881 від 17 квітня 2019 року про Агентство Європейського Союзу з питань мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) та про сертифікацію кібербезпеки інформаційно-комунікаційних технологій, а також про скасування Регламенту (ЄС) № 526/2013 (Акт про кібербезпеку) (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019R0881&from=EN>) [Станом на 20 листопада 2020 року].
14. Рекомендація Ради ОЕСР щодо штучного інтелекту, OECD/LEGAL/0449, ухвалена 22 травня 2019 року, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449> [Станом на 20 листопада 2020 року].

15. Група експертів високого рівня Європейської комісії з питань штучного інтелекту, «Визначення ШІ: основні можливості та наукові дисципліни». Визначення, розроблене для цілей звіту за результатами роботи Групи експертів високого рівня з питань ШІ, Брюссель, 18 грудня 2018 року; <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai> [Станом на 20 листопада 2020 року].
16. Байром Н., Цифрове правосуддя: стратегія даних Служби судів і трибуналів Її Величності та забезпечення доступу до правосуддя. Звіт і рекомендації, Фонд юридичної освіти, жовтень 2019 року.
17. Хьорнл Дж., Транскордонне онлайн вирішення спорів, «Кембрідж Юніверсіті Прес», 2009 р.
18. Хьорнл Дж., Заохочення альтернативного онлайн вирішення спорів (ABC) в ЄС і за його межами, журнал «European Law Review», 2013 р., том 38 (2), стор. 187–208.
19. Технічні коментарі ЮНСІТРАЛ щодо онлайн вирішення спорів, Нью-Йорк, 2017 р.
20. Стандарти практики онлайн вирішення спорів, розроблені Інтернет-корпорацією з присвоєння імен та номерів, режим доступу: <https://www.icann.org/en/system/files/files/odr-standards-of-practice-en.pdf> [Станом на 20 листопада 2020 року].
21. Робоча група III ЮНСІТРАЛ (Онлайн вирішення спорів); Тридцять третя сесія, Нью-Йорк, 2016 р., Онлайн вирішення спорів під час транскордонних електронних комерційних операцій, A/CN.9/WG.III/WP.140, <https://undocs.org/en/A/CN.9/WG.III/WP.140> [Станом на 20 листопад 2020 року].
22. Рейні Б. et al, Якобс Вайт та Ові, Європейська конвенція з прав людини, «Оксфорд Юніверсіті Прес», 2014 р.
23. Карнейро Д. et al., ОВС: перспектива штучного інтелекту, журнал «Artificial Intelligence Review», 2014 р., том 41, стор. 211–240.
24. Альтреас Н. et al, Прогнозування судових рішень Європейського суду з прав людини: перспектива обробки з використанням природної мови, журнал «Peer J Computer Science» (опубліковано 24 жовтня 2016 року) <https://peerj.com/articles/cs-93.pdf> [Станом на 20 листопада 2020 року].
25. Лоутоцький П., Онлайн вирішення спорів і новітні розробки типового закону ЮНСІТРАЛ, Кофолла Інтернешнл 2015: актуальні проблеми врегулювання міжнародних (транскордонних) спорів: матеріали конференції (ред. К. Дрлічкова), Брно, 2015 р., стор. 243–256.
26. Шерер М., Штучний інтелект і прийняття правових рішень: широкий простір?, Журнал міжнародного арбітражу, 2019 р., том 36, № 5, стор. 539–574.
27. Ханріот М., Онлайн вирішення спорів (ОВС) як рішення транскордонних споживчих спорів: забезпечення виконання рішень, журнал вирішення спорів «McGill», 2015 р., том 2, стор. 1–22.
28. Узелац А., ван Пі К. Х., Трансформація цивільного правосуддя, *Ius Gentium*: порівняльні перспективи права і правосуддя, «Спрінгер Інтернешнл Паблішінг» 2018 р.
29. Віткаускас Д. та Діков Г., Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини: посібник для практикуючих юристів, Рада Європи, 2017 р., режим доступу: <https://rm.coe.int/protecting-the-right-to-a-fair-trial-under-the-european-convention-on-/168075a4dd> [Станом на 20 листопада 2020 року].